

Vagn Mikkelsen:

Den brasilianske Stat. Dens klassegrundlag og funktion i kapitalistisk reproduktion

1. Indledning

Følgende arbejde er et tentativt forsøg på at foretage en konkret analyse af en specifik, perifer stats særtræk, som disse er blevet udviklet i imperialismens aktuelle fase. Hvad der således skal understreges som et udgangspunkt er, at en analyse af den brasilianske samfundsformation ikke kan foretages uden en forståelse af den globale imperialistiske sammenhæng: afhængighed af de kapitalistiske centre vil nødvendigvis medføre ændringer og modifikationer i en perifer samfundsformations udvikling. På den anden side må det understreges, at denne opfattelse ikke betyder, at afhængighed kan opfattes som et for altid etableret forhold mellem lande; der er heller ikke tale om, at den afhængighed, som vi nu kan iagttage er etableret i imperialismens aktuelle fase, giver sig udslag i nogle bestemte træk i en hvilken som helst perifer samfundsformation. Tværtimod er der tale om en højst forskelligartet udvikling i de forskellige samfundsformationer, fordi de "interne" faktorer har deres egen og egenartede rolle ud fra de særtræk, den perifere samfundsformation nu har. F.eks. vil ingen vel benægte, at kapitalismens udvikling i Mexico i høj grad har været præget af den revolution, som fandt sted mellem 1910 og 1919, og som på mange måder skabte bestemte betingelser, politisk og socialt, for landets udvikling; eller at peronismen som politisk bevægelse og social kraft har haft afgørende indflydelse på udviklingen i Argentina.

Det afgørende for den konkrete analyse bliver således et spørgsmål om at sammenkoble "eksterne" og "interne" faktorer på forskellige niveauer i forsøget på at komme frem til en grundlæggende forståelse af den samfundsformations udvikling, man analyserer.

Brasilien, der nu har været præget af et militærdiktators særlige kendetegn (voldelig repression, afskaffelse af de borgerlige frihedsrettigheder, etc.) i næsten 12 år, udgør ét eksempel på, hvordan kapitalistisk reproduktion finder sted i periferien under betingelser, der er sat af aktuelle modifikationer i imperialismen; men eksemplet Brasilien skal, som det fremgår af ovenstående, ikke ude-

Vagn Mikkelsen:

Den brasilianske Stat. Dens klassegrundlag og funktion i kapitalistisk reproduktion

1. Indledning

Følgende arbejde er et tentativt forsøg på at foretage en konkret analyse af en specifik, perifer stats særtræk, som disse er blevet udviklet i imperialismens aktuelle fase. Hvad der således skal understreges som et udgangspunkt er, at en analyse af den brasilianske samfundsformation ikke kan foretages uden en forståelse af den globale imperialistiske sammenhæng: afhængighed af de kapitalistiske centre vil nødvendigvis medføre ændringer og modifikationer i en perifer samfundsformations udvikling. På den anden side må det understreges, at denne opfattelse ikke betyder, at afhængighed kan opfattes som et for altid etableret forhold mellem lande; der er heller ikke tale om, at den afhængighed, som vi nu kan iagttage er etableret i imperialismens aktuelle fase, giver sig udslag i nogle bestemte træk i en hvilken som helst perifer samfundsformation. Tværtimod er der tale om en højst forskelligartet udvikling i de forskellige samfundsformationer, fordi de "interne" faktorer har deres egen og egenartede rolle ud fra de særtræk, den perifere samfundsformation nu har. F.eks. vil ingen vel benægte, at kapitalismens udvikling i Mexico i høj grad har været præget af den revolution, som fandt sted mellem 1910 og 1919, og som på mange måder skabte bestemte betingelser, politisk og socialt, for landets udvikling; eller at peronismen som politisk bevægelse og social kraft har haft afgørende indflydelse på udviklingen i Argentina.

Det afgørende for den konkrete analyse bliver således et spørgsmål om at sammenkoble "eksterne" og "interne" faktorer på forskellige niveauer i forsøget på at komme frem til en grundlæggende forståelse af den samfundsformations udvikling, man analyserer.

Brasilien, der nu har været præget af et militærdiktators særlige kendetegn (voldelig repression, afskaffelse af de borgerlige frihedsrettigheder, etc.) i næsten 12 år, udgør ét eksempel på, hvordan kapitalistisk reproduktion finder sted i periferien under betingelser, der er sat af aktuelle modifikationer i imperialismen; men eksemplet Brasilien skal, som det fremgår af ovenstående, ikke ude-

lukkende forstås ud fra disse, men også ud fra den præcise rolle, som de "interne" faktorer spiller for denne reproduktion.¹⁾

I denne fremstilling vil der blive lagt vægt på at understrege disse "interne" faktorer, men dette betyder ikke, at jeg finder det afklaret, hvordan man skal opfatte forholdet mellem "eksterne" og "interne" faktorer. Kun skal det understreges i denne sammenhæng, at forholdet er komplekst: en ændring af en "ekstern" faktor kan ikke forudsættes at forårsage en forudbestemt ændring i de "interne" forhold.

2. Brasilien i en imperialistisk sammenhæng

Kort sagt betyder de ændringer i imperialismen, som udvikles efter 2. verdenskrig, at produktion af relativ merværdi til forskel fra tidligere nu også finder sted i visse perifere samfundsformationer. Der er altså tale om en reproduktion af kapitalistiske produktionsrelationer, der på visse punkter er lig den, der finder sted i de højtudviklede, kapitalistiske metropoler: industrialisering ("kapitalintensiv"), anvendelse af en højtudviklet teknologi, høj arbejdsproduktivitet, etc.²⁾

I visse samfundsformationer kan der være tale om et drastisk omsving fra et overvejende agrarsamfund til denne industrialisering, uden at der tidligere var udviklet en industri af nogen betydning. F.eks. kan den udenlandske kapital have været koncentreret omkring udvindelsen af råstoffer (en aktivitet, der normalt foregår i en enklave) og kompradorborgerskabet havde ikke bevæget sig ind i andre aktiviteter. Den agrare sektor var præget af en eksportøkonomi,

1) Som det fremgår af denne formulering, er denne fremstilling et forsøg på at anvende nogle af de ideer og teoretiske udviklinger, som Nicos Poulantzas har fremsat, især i: Les classes sociales dans le capitalisme aujourd'hui. (Paris: Éditions du Seuil, 1974) og La crise des dictatures (Paris: François Maspero, 1975). Hvad sidstnævnte angår er der i det følgende refereret til den danske oversættelse.

2) Jeg skal ikke i denne sammenhæng beskæftige mig med disse aktuelle ændringer i imperialismen, men bl.a. henvise til min anden artikel i dette nummer af Politica: Imperialisme og afhængighed. En drøftelse af periferiens udvikling og studiet af afhængighed. Se også Nicos Poulantzas, op.cit., (1975), pp. 9-36.

baseret på en blanding af før-kapitalistiske og en kapitalistisk produktionsmåde. Den industrielle udvikling har udelukkende været koncentreret omkring produktion af visse forbrugsvarer for de dominerende klasser. Industrialiseringsprocessen bliver således i sig selv en aldeles afgørende ændring. Brasilien og andre latinamerikanske lande kan ikke karakteriseres på samme måde; her var der derimod tale om en ganske betydelig industriel udvikling før og under 2. verdenskrig og hermed finder man således et industriborgerskab og en arbejderklasse i byerne af ikke ringe numerisk størrelse. En industrialiseringsproces er således ikke på samme måde en afgørende ændring af den socio-økonomiske udvikling: der er ikke tale om, at industrialisering i sig selv kan opfattes som det, der karakteriserer udviklingen efter 2. verdenskrig, det afgørende er de modifikationer, der induceres i en allerede fremskreden industrialiseringsproces og i den socio-økonomiske udvikling som helhed.

Jeg skal ikke her komme nærmere ind på en analyse af den industrialiseringsproces, som fandt sted i Brasilien op til afslutningen af 2. verdenskrig. Dog kan det være relevant at understrege enkelte aspekter for en forståelse af den problematik, jeg her skal analysere. Økonomisk set var Brasilien op til den periode, som jeg ovenfor har benævnt som imperialismens aktuelle fase, karakteriseret ved en eksportproduktion af kaffe, en industrialiseringsproces karakteriseret ved at være afhængig af kaffeeksporten (udenlandsk valuta var nødvendig for import af udenlandsk teknologi), og endelig var den industrielle sektor domineret af et nationalt industriborgerskab. Udenlandsk kapital var først og fremmest investeret i den ekstraktive sektor og servicesektoren (f.eks. offentlig transport, handel).¹⁾

Den udviklingspolitik, som Staten havde sat i gang, var i overvejende grad baseret på en forcering af industrialiseringsprocessen med vægt på visse basisindustrier som stålproduktion og olieudvinning og -raffinering. Man kan således karakterisere denne udviklingspolitik som værende koncentreret omkring bestemte sektorer uden at indeholde nogle generelle udviklingsmål. Som vi skal se nedenfor ændres denne udviklingspolitik gradvist i den følgende periode.

En eksportøkonomi er ekstremt sårbar over for ændringer af verdensmarkedspriser, og således var dette også tilfældet med den brasi-

1) "Investimentos e reinvestimentos de capitais estrangeiros", Boletim do Banco Central do Brasil. Anexo Especial II, 1974.

lianske kaffeproduktion. Dette forhold har selvfølgelig gjort sig gældende lige siden kaffeproduktionen havde indtaget den dominerende position, f.eks. havde verdenskrisen i 1929 og de følgende år haft en afgørende indflydelse på den økonomiske og politiske udvikling i Brasilien. I tiden op til 1953-54 var verdensmarkedspriserne på kaffe høje, og den brasilianske økonomi var endvidere præget af en forøget eksport af vigtige råstoffer under den 2. verdenskrig. Men i 1953-54 sker der et voldsomt fald i priserne på kaffe, og den brasilianske økonomi er i svær krise. Denne krise er, som det fremgår af ovenstående, ikke kun koncentreret til den kaffeproducerende sektor, men får også en afgørende betydning for industrialiseringsprocessen, da denne var afhængig af eksportindtægter. Resultatet er et forsøg på at forcere industrialiseringsprocessen (under den forudsætning, at den økonomiske aktivitet måtte spredes på flere sektorer) under den første nationale udviklingsplan, "Plano de Metas" for perioden 1957-61.

Skønt denne udviklingsplan ikke omfattede mere end 1/4 af nationalproduktet, må den opfattes som værende vigtig for en forståelse af de problemer, den brasilianske kapitalisme står overfor. Den er det første forsøg på at sætte mål for væksten i visse sektorer, hvor privat kapital dominerede (visse basisindustrier, fødevarerproduktion) og for det andet ved at forudsætte udenlandske direkte investeringer og lån i et ganske stort omfang (ca. 33% af den totale finansiering skulle ske ved import af udenlandsk kapital). Hvad angår de direkte investeringer, var disse i årene 1950-55 på et ganske beskedent niveau: 1950 3 mill. \$, 1952 9 mill. \$, 1954 11 mill. \$ og i 1955 43 mill. \$. I 1956 stiger tallet til 89 mill. og i 1957 til 143 mill. Frem til 1961 var de direkte investeringer på omkring 100 mill. \$ årligt. Fra 1962 til 1968 er der derimod i fald til 60-70 mill. årligt, hvorefter der fra 1969 igen sker en betydelig stigning.

Hvis man skal sammenligne de direkte investeringer med de indirekte, er det karakteristisk, at de sidstnævnte målt i tal er betydeligt større: i 1959 på 439 mill. \$, i 1962 på 373 mill. for at stige til 1436 mill. i 1970 og 1936 mill. i 1971. I 1974 steg de indirekte investeringer til mere end 7000 mill. \$, bl.a. som følge af behovet for at dække underskuddet på betalingsbalancen.

Karakteristisk for denne stigning i de udenlandske investeringer er de sektorer, hvori de er koncentrerede: den produktive industri-sektor (bilindustri, kemisk, elektronisk og mekanisk industri, den

metallurgiske industri og i de senere år har man kunnet iagttage en stigende koncentration i visse servicesektorer).¹⁾

Den økonomiske vækst i Brasilien har i perioden 1955-1974 svinget fra en ganske høj stigning i bruttonationalproduktet i begyndelsen af perioden (1955: 7%, 1957: 8%), i begyndelsen af 1960erne et voldsomt fald i stigningstakten (1963: 1.5%, 1964: 2.9%) for igen i slutningen af perioden at stige til over 10% pr. år (1970: 9.5%, 1971: 11.3%, 1972: 10.4%, 1973: 11.4%, 1974: 9.6%). Der har således på ingen måde været tale om en udvikling med en stabil vækst i økonomien, tværtimod har den økonomiske udvikling været præget af voldsomme ændringer, ikke kun i form af udsving i den generelle vækstrate, men også i relation til den udviklingsstrategi, de forskellige regimer har implementeret.

Endelig kan det fremhæves, at der har været tale om en udvikling af imperialistiske modsætninger mellem de nationale kapitaler, som har bevæget sig ind i Brasilien. Hvor USA tidligere indtog en totalt dominerende position (hvad angår kapitalinvesteringer), har de senere år været præget af især den japanske og vesteuropæiske kapitalers fremtrængen. Således udgjorde USA's andel af de totale direkte investeringer pr. 30.6.1974 kun 36%.²⁾

3. Klasser og politiske magtforhold

a. Perioden indtil 1964

Indledningsvis skal jeg understrege, at jeg egentlig ikke opfatter militærkuppet i april 1964 som et vigtigt vendepunkt i den politiske udvikling i Brasilien. Hvad der netop er mere afgørende er, hvordan den politiske kamp havde udviklet sig efter 1953-54, og hvilke ændringer der var opstået i klasserelationerne. Disse ændringer falder ikke nødvendigvis sammen med militærkuppet som begivenhed, og i hvert fald må militærregimets baggrund forklares ud fra både den økonomiske udvikling og de politiske magtforhold.

Hvor der klart kan iagttages nogle specifikke ændringer i den økonomiske udvikling i hele den betragtede periode, bliver det

1) Ibid.

2) Relatorio Anual 1974. Banco Central do Brasil.

straks betydeligt mere vanskeligt at afdække, hvilke ændringer der har udviklet sig i klasserelationerne. Det første problem bliver at afklare, hvordan den politiske kamp er foregået inden for de dominerende klasser. Hvor det er forholdsvis let at afgrænse kompradorborgerskabets økonomiske og politiske interesser, stiller det sig straks vanskeligere med agrarborgerskabet og det nationale industriborgerskab. Agrarborgerskabet (som jeg her har afgrænset til en bestemt sektor, hvilket ikke betyder, at der ikke stadig eksisterer førkapitalistiske produktionsmåder i Brasilien) kan betegnes som et nationalt borgerskab. Dette forhold har nemlig intet som helst at gøre med den økonomiske afhængighed, der eksisterer på grund af det udenlandske markeds betydning. Hvad der er afgørende for agrarborgerskabet er dets økonomiske og politiske interesser i forhold til den udenlandske kapitals indtrængen i kaffeproduktionen. Agrarborgerskabet har ingen interesse i denne og er i.øks. heller ikke afhængigt af anvendelsen af udenlandsk teknologi. Som man også kunne iagttage i perioden frem til midten af 1950'erne var agrarborgerskabet på mange måder involveret i en nationalistisk udviklingsstrategi, som måske ikke kan kaldes antiimperialistisk, men som heller ikke var i den udenlandske kapitals interesser.

Anderledes forholder det sig med det nationale industriborgerskab. Jeg har ovenfor kort skitseret den industrialiseringsproces, som især blev startet efter 1930, og på hvilken måde denne proces var afhængig af eksportindtjeningen. Interessant er også, at der empirisk er en høj grad af sammenfald mellem agrarborgerskabet og det nye industriborgerskab. Både kaffeproduktionen og industriproduktionen var yderst koncentreret i São Paulo-området, og der opstod i løbet af industrialiseringsprocessen et sammenfald mellem de to klasser: "kaffegodsejerne" investerede i industriel produktion. Nu er spørgsmålet, om industriborgerskabets interesser ikke relateret til det empiriske problem, men til hvilke interesser (økonomisk og politisk) industriborgerskabet vil have i relation til en fortsættelse af industrialiseringsprocessen og de betingelser (bl.a. sat af imperialismen) som findes for denne. Således var der allerede før 2. verdenskrig en interesse fra industriborgerskabets side i at importere udenlandsk teknologi. Det er således et spørgsmål, om industriborgerskabet kan karakteriseres som et virkeligt nationalt borgerskab. Relationerne mellem de tre klassefraktioner i magtblokken (agrarborgerskabet, industriborgerskabet og kompradorborgerskabet) var indtil

midten af 1950'erne den, at agrarborgerskabet indtog den hegemoniske position. Som vi skal se nedenfor, er det netop de forskydninger inden for magtblokken, som bliver bestemmende for den økonomiske udviklingspolitik og ændringer i denne gennem hele den følgende periode.

Jeg har ikke her nærmere behandlet arbejderklassens politiske organisering i perioden op til midten af 1950'erne, men kort kan det siges, at klassens organisering var under statens kontrol og f.eks. fagforeningerne havde ikke store muligheder for en selvstændig organisering. Endvidere kan det nævnes, at det kommunistiske parti var forbudt i en stor del af perioden fra 1930 til 1964. Arbejderklassen var således organiseret og kontrolleret af staten, men om den direkte fungerede som en støtteklasse for magtblokken er et spørgsmål, der skal stå ubesvaret i denne sammenhæng.

Fra midten af 1950'erne ændres den økonomiske konjunktur, og dette giver sig udslag i radikale ændringer i klasserelationerne, bl.a. med kuppet i 1964 som resultat. Perioden frem til 1964 er præget af forskydninger i magtblokken og leder frem til, at kompradorborgerskabet indtager den hegemoniske position. Dette er netop udtryk for, hvordan modifikationer i imperialismen induceres i den brasilianske udvikling. Bl.a. kan det fremhæves, at den økonomiske politik fra midten af 1950'erne ændres til fordel for kompradorborgerskabet og den udenlandske kapital, hvilket dog ikke betyder, at det nationale (som altså ikke er nationalt) industriborgerskab ikke kan drage fordel af en sådan politik.

Her er vi netop fremme ved et vigtigt punkt, hvad angår industriborgerskabets interesser. Selv om det også før var afhængigt af udenlandsk teknologi, bliver denne afhængighed nu radikalt forstærket gennem den intensivering af arbejdets udbytning, som finder sted i imperialismens aktuelle fase: på den ene side forsøger de dominerende klasser at forcere industrialiseringsprocessen under de forværrede betingelser for kaffeeksporten efter 1953-54, på den anden side er en sådan udvikling afhængig af endnu mere udenlandsk kapital, teknologi, etc. Da de udenlandske, direkte investeringer nu er "kapitalintensive", bliver den nationalt ejede industri i visse sektorer presset ind i den samme udvikling. Herved er betingelserne for en fortsat udvikling af en national industri radikalt ændret, og industriborgerskabet kan nu langt mindre end før karakteriseres som et nationalt borgerskab.¹⁾ Dets interesser er ikke en uafhængig, natio-

1) Poulantzas anvender termen det indre borgerskab.

nal udvikling, idet en sådan ville forudsætte en reel selvstændighed i forhold til den udenlandske kapital, men således samtidig blokere industriborgerskabets muligheder for at deltage i den industrialiseringsproces, der fremtvinges under den udenlandske kapitals dominans.

Politisk set ser vi således, at forskydninger inden for magtblokken betyder, at kompradorborgerskabet, der gradvist har overtaget store dele af den produktive industrisektor (sammen med den statslige kapital) indtager en hegemonisk position i perioden efter 1964, selv om de andre af borgerskabets klassefraktioner på ingen måde er udstødt fra magtblokken. Vi skal nedenfor analysere, hvilke konsekvenser dette får for statens og dens funktioner.

Som nævnt ovenfor var arbejderklassens og massernes organisering før 1953-54 under de dominerende klassers kontrol gennem staten. Netop dette forhold ændres radikalt i den følgende periode, som kan karakteriseres ved massernes gradvise selvstændige organisering i forhold til magtblokken, på trods af forsøget på at fastholde masserne i denne relation. Netop derved udgør masserne en reel trussel for systemets fortsatte udvikling: en trussel som kommer til udtryk gennem den politiske kamp og som netop på grund af de omrokeringer, der sker inden for magtblokken (disse sker jo i virkeligheden over en ganske lang periode) bliver en virkelig fare for de dominerende klassers politiske magt. Det første trin i "løsningen" på denne situation er militærkuppet i 1964, men som vi skal se i det følgende var "problemet" herved ikke løst.

Økonomisk set var perioden frem til 1964 præget af store svingninger i den generelle vækst og i den udviklingspolitik, som blev ført. Især i 1962-64 er det tydeligt, at den udviklingspolitik, som staten satsede på, ikke kunne fortsætte. Hvor "Plano de Metas" havde medført en voldsom stigning i udenlandske investeringer og en høj vækst som sådan, opstår der på lidt længere sigt problemer med den fortsatte finansiering af industriudviklingen. Bl.a. var regimets politik vaklende over for de krav, der blev stillet af de internationale økonomiske organisationer som følge af det pres, masserne faktisk kunne udøve på regimet. Samtidig var den udenlandske kapital tilbageholdende med at foretage nye investeringer netop under indtryk af massernes organisering og radikaliserings. Kort sagt kunne de politiske magtforhold ikke "honorere" de krav, der blev stillet af den udenlandske kapital.

b. Perioden efter 1964

Hvor militærkuppet i 1964 bliver en manifestation af de forskydninger, der foregår inden for magtblokken og de ændrede relationer mellem magtblokken og masserne, skal det her fremhæves, at der ikke er tale om dermed afsluttet politisk kamp. Frem til 1967-68 bliver massernes kamp intensiveret, og der sker således kun en gradvis fuldførelse af denne proces, hvori kompradorborgerskabet opnår den fulde hegemoni og arbejderklassen og visse sociale grupper undertrykkes. Hvis man skal fortolke denne udvikling til en yderlighed, kan man sige, at ikke engang omrokeringerne inden for magtblokken er afsluttet i 1964, bl.a. fordi det nationale borgerskab qua et sådant vil forsøge at danne alliancer med masserne.

Således opretholdes visse demokratiske institutioner, som Parlamentet, og regeringens magt bliver kun gradvist frigjort fra parlamentets indflydelse (gennem tillæg til den eksisterende konstitution). Hvad angår arbejderklassen og andre grupper i den udviklede, industrielle sektor bliver de forringede leveforhold anledning til en yderligere radikaliserings, og resultatet bliver faktisk en stigning i reallønnen i 1968-69. Denne problematik skal behandles lidt nærmere i relation til statens økonomiske funktioner. På denne måde bliver massernes krav om forbedrede levevilkår en trussel for et regime, der vil bygge sin økonomiske politik på at gøre det modsatte: presse reallønningerne ned. Dette har selvklaart konsekvenser for regimets støttegrundlag og den videre udviklingspolitik, der skal igangsættes.

En stigende radikaliserings af masserne kan ofte give sig udtryk i intensivering af ikke kun den økonomiske kamp (som især under en undtagelsesstat får vidtrækkende politiske implikationer), men også i en intensivering af den åbne og voldelige kamp mod regimet. Denne kamp bliver intensiveret sideløbende med den økonomiske kamp og stoppes ikke, fordi regimet på kort sigt tillader bedre levevilkår for masserne. Regimets våben mod denne kampform bliver således fysisk og psykisk magtanvendelse af enhver art: tortur, direkte væbnet kamp, etc. Det er karakteristisk, at denne udvikling blev intensiveret i slutningen af 1960'erne under en intensitet, der næsten udslettede enhver væbnet modstand mod regimet.

Disse omrokeringer inden for magtblokken og ændrede relationer mellem de dominerende og dominerede klasser skaber andre muligheder for den økonomiske udvikling (forcering af kapitalistisk reproduktion med anvendelse af høj arbejdsproduktivitet og avanceret teknologi).

Denne økonomiske udviklingsproces, som i Brasilien gradvist er slået igennem også i landbruget, skaber nye strukturelle problemer inden for den afhængige økonomi. Et resultat er skabelsen af en høj strukturel arbejdsløshed, som forstærkes gennem den frigørelse af arbejdskraft, der finder sted i landbruget. Denne udvikling, som måske ikke er så udpræget i Brasilien i forhold til andre latinamerikanske lande med en udpræget dominans af førkapitalistiske produktionsmåder i landbruget, har i virkeligheden været undervejs over en lang årrække, som følge af en tidlig overgang til kapitalistisk produktionsmåde i visse sektorer. Der sker imidlertid en forstærkning under imperialismens aktuelle fase, idet der her anvendes en udpræget "kapital-intensiv" teknologi. Et direkte resultat af denne strukturelle ændring vil være en tiltagende intensivering af de politiske kampe. Under det nuværende regime skaber dette igen nye problemer for dets stabilitet og nødvendigheden af anvendelsen af nye metoder i opretholdelsen af denne.

Ovenstående, kortfattede skitsering af den socio-økonomiske og politiske udvikling i Brasilien i perioden fra 1953-54 og frem til i dag forsøger en opregning af vigtige ændringer, som har fundet sted internt i Brasilien under de betingelser, der er sat i imperialismens aktuelle fase. Der er blevet lagt vægt på at understrege udviklingens politiske karakter: de ændringer der har fundet sted i klassernes styrkeforhold, forskydningerne inden for magtblokken og ændrede relationer mellem de dominerende og dominerede klasser. Den kapitalistiske stat, som etableres efter 1964, og som ikke adskiller sig fra den tidligere ved at være kapitalistisk, er oprettet for at afhjælpe en hegemonikrise i magtblokken og en krise i denne bloks forhold til masserne.¹⁾ Om der er tale om en overgang fra en parlamentarisk-demokratisk stat til en undtagelsesstat skal ikke diskuteres her (dog skal det understreges, at en sådan formulering nok kræver en række modifikationer),²⁾ men i stedet skal jeg nu analysere hvilke fundamentale ændringer, der er blevet institutionaliseret i statens apparater og mere detaljeret hvilke ændringer, der kan i-agttages i regimets økonomiske politik.

1) Som dette formuleres af Poulantzas: op.cit., (1975), p. 84.

2) Disse modifikationer er først og fremmest relateret til det forhold, at Brasilien jo tidligere har været præget af en undtagelsesstat (bl.a. under Getulio Vargas' første regeringsperiode).

4. Staten

a. Generelt

Hvor jeg nu i ovenstående har understreget de ændringer af klassernes forhold, der kan iagttages under imperialismens aktuelle fase, og som modsvares af ændringer i selve statsformen, er dermed også fremhævet det nødvendige i at afdække de modsætninger, der dannes inden for staten og statsapparatet. Jeg tænker her bl.a. på, hvordan den politiske kamp i perioden frem til 1968-69 gav sig udslag i en række modifikationer i den udviklingspolitik, der blev ført (dette skal analyseres nærmere nedenfor). At der sker et militærkup i 1964, og at der etableres en undtagelsesstat, betyder jo netop ikke, at denne statsform kan betragtes som en én gang for alle etableret statistisk enhed, med de karakteristika, som man nu engang mener at kunne hæfte ved en sådan statsform. Formålet med den følgende behandling af statens funktioner er at komme frem til en forståelse af den rolle, den brasilianske stat spiller i den kapitalistiske reproduktion. En sådan analyse vil selvfølgelig kræve en dybere analyse, end det er muligt i denne sammenhæng, og derfor kan der kun blive tale om at illustrere denne rolle ved et par eksempler. Men først et par mere generelle bemærkninger om statens karakter i Brasilien efter 1964.

Når jeg ovenfor har understreget det i virkeligheden dobbeltsidige i militærkuppet i april 1964: på den ene side indførelsen af en undtagelsesstat, altså et brud i forhold til den eksisterende stat, og på den anden side en vis kontinuitet m.h.t. bevarelse af visse institutioner, er dette et ganske vigtigt punkt. Det drejer sig nok om at forstå dette brud og dets konsekvenser for masserne, men man skal være varsom med at konkludere, at alle linier dermed er fastlagt for fremtiden. Dette forhold udspringer bl.a. af den interne svaghed, som magtblokken udtrykker over for masserne, en svaghed, som også kommer til udtryk i den økonomiske politik. Når jeg her benævner det som værende udtryk for svaghed, skal det forstås som et resultat, en omrokering i magtblokken, der endnu ikke er fuldendt. Hvor der i dette tilfælde er tale om et militærkup, bliver der netop for statsapparatet tale om en vigtig ændring: militæret fremstår, som det er tilfældet i en række andre latinamerikanske lande i dag, som en vigtig magtfaktor inden for staten. Militæret i Brasilien er jo ikke ukendt med at spille en direkte politisk rolle, men hvad der nu får afgørende betydning er andre ændringer, der finder sted inden for

statsapparatet, bl.a. elimineringen af det traditionelle partisystem.

Det traditionelle partisystem i Brasilien er en ganske kompliceret sag at analysere, fordi regionale faktorer har haft stor indflydelse på, hvilke grupper der har organiseret sig i forskellige politiske partier. Samtidig havde Vargas i begyndelsen af 1940'erne lagt grunden til et nyt partisystem, hvor målet var at skabe et organisatorisk støttegrundlag for staten. PTB (Partido Trabalhista Brasileiro) skulle være det parti, i hvilket industriarbejderne skulle organiseres, mens PSD (Partido Social Democrático) blev et parti for agrarborgerskabet, men også tildels for småborgerskabet i byerne. Kommunistpartiet, som i lange perioder var udelukket fra at kunne deltage i valgene, spillede en ganske vigtig rolle i tiden op til kuppet i 1964 (det blev iøvrigt foreslået i marts 1964 af præsident Goulart, at partiet skulle erklæres for lovligt). UDN (União Democrática Nacional) blev i perioden op til kuppet i 1964 samlingspunktet for oppositionen i parlamentet med regeringen og repræsenterede i første række borgerskabet som helhed. Ved siden af disse partier fandtes der en række andre mindre partier, der i første række repræsenterede regionale interesser, som ikke kunne forenes i de større partier. Det er således ikke noget klart billede, partisystemet kan give i relation til de klasser, der repræsenteres.

I 1965 ophæves det gamle partisystem og et nyt to-partisystem indføres. ARENA (Aliança Renovadora Nacional) bliver regeringspartiet, som uanset valgenes udfald er sikret et flertal, og MDB (Movimento Democrático Brasileiro) bliver oppositionsparti. Således opstår der en radikal ændring i relation til de partier, gennem hvilke klasserne kan udtrykke sig. Kun disse to partier er tilladt, og for borgerskabet, der jo ikke er en homogen størrelse, er det hermed ikke muligt at anvende partierne som en politisk organisation. Mere præcist fratages denne mulighed dog reelt i det øjeblik, parlamentet elimineres som institution i statsapparatet, hvilket sker senere i 1967-68. Således synes perioden frem til 1968 at være præget af især det nationale borgerskabs forsøg på at anvende det nye partisystem mod den intention, der lå bag: at fratage det nationale borgerskab muligheden for at danne politiske organisationer, der kunne danne grundlag for en borgerlig ideologi rettet imod den dominerende ideologi, som denne kommer til udtryk i staten.

For arbejderklassen stiller elimineringen af det traditionelle system sig anderledes, idet klassens eneste mulighed for en organisering er i et revolutionært parti, der jo ikke er det samme som et

parlamentarisk parti. Klassens organisering kan således ikke trues ved at ophæve det traditionelle partisystem og eliminere parlamentets funktion som institutionel ramme for dette. Klassens organisering må altså bekæmpes på anden vis.

Iøvrigt synes denne eliminering af de traditionelle politiske institutioner, ironisk nok, at være årsag til visse problemer for militærdiktaturet, idet man berører en ideologisk faktor i det politiske system, nemlig en ganske vigtig opfattelse af konstitutionalisme. En opfattelse, der havde været dominerende i hæren over en lang periode op til kuppet i 1964 og således blev tilsidesat med selve kuppet. Men også inden for borgerskabet rådede en konstitutionalisme, der var ganske stærk i perioden efter 1964. Faktisk kom den til udtryk i selve regimets opfattelse af sig selv i Caselo Brancos regeringstid (1964-1967). At det forholdt sig sådan kan både være udtryk for regimets forsøg på at skabe en balance mellem borgerskabets fraktioner (idet konstitutionalismen kom stærkest til udtryk hos det nationale borgerskab) og at det nationale borgerskabs styrke kom direkte til udtryk i regimet.

Iøvrigt er denne problematik vedr. parlamentets funktion og partisystemets rolle i perioden efter kuppet blevet analyseret af en brasiliansk politolog, som arbejder inden for en system/funktionsanalytisk sammenhæng.¹⁾ Celso Lafér forsøger her at analysere kuppet i 1964 ud fra antagelsen om en modsætning mellem det politiske systems manglende kapacitet m.h.t. en igangsættelse af en ny økonomisk politik, der kunne forcere industrialiseringsprocessen og kravene om en sådan politik.²⁾ Regimets legitimitet er baseret på udøvelse af den almindelige stemmeret og parlamentet som ramme for de politiske beslutninger frem til 1964. I og med at parlamentet er elimineret, opstår der et legitimitetsproblem for det nye regime. (Iøvrigt kan Lafér ikke forklare, hvorfor elimineringen af parlamentet og det gamle partisystem ikke sker i 1964, men over perioden 1964-68). Legitimiteten må således hentes et andet sted, og Lafér mener, at regimets legitimitet nu må komme fra den økonomiske politiks succes og det administrative apparats effektivitet. Denne opfattelse skal jeg vende tilbage til senere, men det er interessant, at netop fordi legitimiteten ifølge Lafér skal findes i et andet forhold, bliver

1) Celso Lafér, O Sistema Politico Brasileiro: Estrutura e Processeio. (São Paulo: Editora Perspectiva, 1975).

2) Ibid., pp. 69-72.

det væsentligt for Lafér at analysere netop den økonomiske udviklingspolitik og den økonomiske struktur som sådan.¹⁾ (Dette kunne godt være anledning til nogle betragtninger over system-/funktionsanalysens grundlæggende forudsætninger; men jeg skal dog afstå fra sådanne).

Når jeg nu har forsøgt at skitsere nogle afgørende ændringer i staten omkring militærkuppet, skal det også påpeges, at en vis kontinuitet kan også iagttages. Jeg tænker her på det statslige bureaukrati. Lige siden 1930 har det statslige bureaukrati fået tildelt en større og vigtigere rolle i Brasilien. Bl.a. mener jeg, at denne rolle har haft en væsentlig ideologisk funktion i forbindelse med centraliseringen af det brasilianske samfund. Især under Vargas (1930-45, 1951-54) blev nationalismen anvendt som et led i denne centralisering og dermed opbygning af en stærk og effektiv centraladministration. Og omvendt blev centraladministrationens effektivitet et grundlag for regimet. (Jeg tænker ikke på effektivitet i form af, at administrationen kunne administrere udviklingspolitikken i sig selv, men det at denne effektivitet af regimet kunne anvendes over for delstaterne som bevis på det "rationelle" i en centralistisk statsorganisation). Derimod bliver administrationen vigtigere på det økonomiske felt fra og med igangsættelsen af den før omtalte "Plano de Metas" i 1957 og fra det tidspunkt får administrationen tildelt en betydelig rolle på det økonomiske felt. Denne udvikling er således igangsat noget tidligere end 1964 og bliver på mange måder forceret under den nye statsform, idet statens økonomiske politik (selv om en sådan i virkeligheden ikke kan betragtes isoleret) bliver endnu mere vigtig i den økonomiske udviklingsproces.

b. Statens rolle i den kapitalistiske reproduktion

Når jeg indtil videre har forsøgt at skitsere, hvordan ændringer i klassernes styrkeforhold bestemmer de interne modsætninger og ændringer, der opstår i statsformen og statens organisation, skal det understreges, at en videre analyse af statsapparatets forskellige forgreninger (uddannelsesapparatet, domstolene, hæren, etc.) ville afdække en lang række interne modsætninger og konflikter og således give et samlet billede af staten og regimets karakter. En sådan ana-

1) Ibid., pp. 72-76.

lyse skal ikke føres videre i denne sammenhæng, men i stedet skal jeg lidt nøjere beskæftige mig med visse aspekter af den økonomiske politik, der har været ført i Brasilien efter 1964.

Denne analyse rækker således tilbage, umiddelbart, til det generelle spørgsmål om imperialismens aktuelle fase og periferiens (Brasiliens) udvikling i denne. Det må være klart, at problematikken i sig selv er uden interesse, hvis det kun drejer sig om at give et billede af relationen mellem staten og det "økonomiske udviklings-trin". Eksempel: I dagens Latinamerika finder der efterhånden militærdiktatur i de fleste lande (med undtagelse af Mexico, Cuba, Costa Rica, Columbia, Venezuela, Argentina; jeg henregner således også de militærregimer, som er "valgt" til militærdiktaturerne). I nogle lande er der tale om en økonomisk tilbagestående, som på ingen måde kan sammenlignes med f.eks. udviklingen i Brasilien eller Argentina. F.eks. må Paraguay betegnes som sådan og i den forbindelse kunne det vel have en vis mening at tale om "underudvikling", selv om en sådan karakteristik skal anvendes med en vis varsomhed. I Peru blev der med indførelsen af militært styre i 1968 åbnet op for nye veje i landets udvikling (som iøvrigt stadig giver anledning til hovedbrud for venstrefløjens analytikere), og i Brasilien synes man at være vidne til en hidtil uset, forceret kapitalistisk udvikling af et perifert land. Generelt er der således ikke tale om ét eller andet fast etableret forhold mellem udvikling og forekomsten af et militærdiktatur.

Når vi således står over for eksemplet Brasilien, bliver spørgsmålet nok i første omgang formuleret som: hvilken rolle spiller den brasilianske stat i den kapitalistiske reproduktion? Men problemet er ikke klaret med at kortlægge, hvordan staten ophjælper en udvikling af produktivkræfterne,¹⁾ idet vi netop må forstå den sociale og politiske betydning af denne udvikling. Hvad der således må understreges, når man vil analysere statens økonomiske funktioner, er, at det er en nødvendighed at drage de politiske konsekvenser. Således bliver det bl.a. en fare, hvis man ikke kan opfatte disse konsekvenser, som når man f.eks. konkluderer, at arbejdernes realløn i Brasilien er faldet med så og så mange procent siden 1964 som følge

1) Dette synes at være hovedmålet for: Karl-Christian Göthner, "Zur Rolle der Staatsfinanzen i Brasilien", Lateinamerika (Efterår, 1973).

af regimets politik og det derfor er usandsynligt, at der nogensinde vil ske en ændring af dette forhold under det nuværende styre.¹⁾

Jeg har tidligere diskuteret, hvordan militærkuppet i 1964 ikke automatisk medførte en ophævelse af de traditionelle demokratiske institutioner, men at perioden efter 1964 var præget af regimets svaghed og en "ustabilitet" i magtblokken. Et ganske godt billede af disse modsætninger kommer uden tvivl til udtryk i regimets første økonomiske program, som blev udarbejdet allerede i august 1964 af det nye ministerium for økonomisk planlægning og koordination: Programa de Açãõ Economica do Governo (1964-1966).

Hvad der blev opfattet som hovedangrebepunktet for den økonomiske politik var den høje inflation (25% i de første 3 måneder af 1964). Inflationsraten havde udviklet sig under de foregående regeringer under den eksplicitte forudsætning, at den i virkeligheden kunne virke stimulerende på den økonomiske udvikling eller vækst, og rent faktisk kan man jo heller ikke afvise, at inflationen havde spillet en rolle, nemlig som en fordelingsfaktor mellem kapitalerne og mellem aflønning af arbejde og kapital. Hvad der dog samtidig var ret så væsentligt var den autonome organisering af arbejderne, der havde givet anledning til et pres over for Goulart-reg. (1961-64), både m.h.t. lønninger og direkte politiske krav. Dette havde bl.a. været årsag til lønstigninger, som dog ikke kunne opveje prisstigningerne.

Programo de Açãõ Economica do Governo (PAEG) indeholdt imidlertid andre mål end at bekæmpe inflationen. At skabe større vækst i økonomien som helhed blev betragtet som et andet hovedmål (man kan for så vidt sige, at inflationsbekæmpelse blev betragtet som en forudsætning for dette). Endvidere ville regeringen udligne forskelle mellem landets geografiske områder, der var præget af en koncentration af den økonomiske aktivitet i det sydøstlige område.

1) En sådan statisk opfattelse af regimets politik bliver man ofte præsenteret for, skønt spørgsmålet om udbytningen af masserne er et problem relateret til industrialiseringsprocessen og den kap. udvikling som helhed. En øget udbytning af masserne er netop afhængig af denne proces. Se også Fernando Henrique Cardoso, "Las contradicciones del desarrollo asociado", Desarrollo Económico, vol. 14, no. 53 (1974-75), pp. 7-11. Den modsatte opfattelse kommer til udtryk hos Ruy Mauro Marini, Subdesarrollo y Revolución, (Mexico d.f.: Siglo XXI, 1974). Hos Mauro Marini lægges der vægt på spørgsmålet om overudbytning af arbejdskraften og ikke stigningen i produktiviteten.

Desuden skulle der skabes en stigning i antallet af arbejdspladser i den industrielle sektor for at opsuge den ledige arbejdskraft; dette skulle ske ved at modvirke automation af industrien gennem lønpolitik.

Hvor det økonomiske program indeholder ét hovedmål: at bekæmpe inflationen gennem en restriktiv lønpolitik (som staten især kunne implementere i den store statslige sektor), synes et sådant mål ganske klart at være i det samlede borgerskabs interesse, idet det umiddelbart ville skabe bedre betingelser for kapitalens akkumulation, og dermed også for den udenlandske monopolkapital. Imidlertid synes et andet mål, at bekæmpe automation i industrien, ikke at være i overensstemmelse med den udenlandske kapitalers interesser. Hvad der derimod var tilfældet med regimets forsøg på at tiltrække udenlandsk kapital. Dette sidste initiativ skabte voldsomme modsætninger inden for regimet, idet den nationale industrikapitalers interesser var truet.¹⁾ Dette viser netop, hvordan denne fraktion af borgerskabet reagerer over for en sådan trussel fra den udenlandske kapital, men reaktionen er i modsætning til dets anden interesse: at tilegne sig udenlandsk teknologi.

Man kan således iagttage modsætninger og konflikter danne sig inden for regimet, givende sig udslag i dets politik. Det er samtidig typisk for det nationale industriborgerskabs holdning til regimets økonomiske plan (specielt sp. om udenlandske investeringer og reg. skattepolitik), at det ikke optrådte i en samlet front, men var delt. Således et udmærket udtryk for dets svaghed.²⁾

Mens der således viser sig modsætninger inden for borgerskabet, hvad angår den økonomiske politik over for den udenlandske kapital, synes der at danne sig enighed m.h.t. lønpolitikken. Denne enighed synes også at komme til udtryk i den politik, der bliver ført og i dennes resultater. Det er meget vanskeligt at få pålidelige data for lønudviklingen i Brasilien, men i hvert fald kan der iagttages visse generelle træk i den industrielle sektor, som giver et par holdepunkter. Hvad angår udviklingen i reallønnen for alle ansatte i den industrielle sektor i perioden 1962-1969, ser tallene således ud:

1) Se Georges-André Fiechter, Brazil since 1964: Modernization under a Military Regime. (London: MacMillan, 1975), pp. 70-74.

2) Men en svaghed, der dog på kort sigt er i stand til at udmønte sig i en vis opposition.

Den industrielle sektor:

År	Gennemsnitlig årlig løn (cruzeiros)	Stigning i leveom- kostninger (Rio) 1962=100	Stigning i real- løn
1962	244,07	100	100
1963	470,62	171	113
1964	877,35	327	110
1965	1352,66	542	102
1966	2039,57	766	109
1967	2600,81	1000	107
1968	3392,06	1224	114
1969	4436,09	1492	122

Kilde: Paul Israel Singer, O "Milagre Brasileiro": Causas e Consequências. (São Paulo: Cadernos CEBRAP, 1972), p. 56.

Imidlertid giver denne tabel ikke et særligt brugbart billede af lønudviklingen, idet den omfatter alle, som er beskæftiget i industrien; det er altså nødvendigt med en differentiering. En sådan er også foretaget af Singer, idethan har udskilt alle ansatte, som ikke deltager direkte i produktionen. For denne gruppe viser real-lønsudviklingen et fald mellem 1963 og 1965, i 1966 en stigning og i det følgende år et fald, for endelig at vise en stigning i 1968 og 1969. Stigningen i 1968-69 er højere end stigningen for gruppen af alle ansatte.¹⁾ Disse tal giver et fingerpeg (men heller ikke mere) om, at der er ved at ske en differentiering mellem de højst betalte og de lavest betalte.

For at komme frem til nogle mere pålidelige indikatorer, er det nødvendigt at have et bedre statistisk grundlag, end det er tilfældet her. Dog er det muligt at finde visse oplysninger for den forarbejdende industri²⁾ hos Singer. Her har det været muligt at udregne den månedlige gennemsnitsløn og den månedlige medianløn (sidstnævnte størrelse giver et udtryk for holdet mellem de to halvdele af de beskæftigede. Hvis forholdet mellem gennemsnitsløn og medianløn er

1) Paul Israel Singer, op.cit., p. 56.

2) Forarbejdende industri = "indústria de transformação".

lig 1, medianløn / gennemsnitsløn, er der tale om en normalfordeling. Hvis medianlønnen falder relativt i forhold til gennemsnitslønnen, er der tale om en lønudvikling til fordel for den bedst betalte halvdel af de beskæftigede).

Den forarbejdende industri

Forholdet mellem den månedlige medianløn og gennemsnitslønnen og udviklingen i den reale medianløn, 1955-1969.

År	Forholdet mellem gennemsnits- og medianløn	Den reale medianløn
1955	1,04	103
1956	0,88	97
1957	0,99	116
1958	0,97	113
1959	1,08	114

1961	-	105
1962	0,84	100
1963	0,71	100

1965	0,78	100
1966	0,73	94
1967	0,67	86
1968	0,69	93
1969	0,62	89

Kilde: Paul Israel Singer, op.cit., p. 58.

Note: Da der ikke er anvendt den samme beregningsmetode, er det ikke muligt at foretage en sammenligning for hele perioden. Fra 1965 dækker beregningerne alle beskæftigede i den forarbejdende industri.

En forsigtig fortolkning af udviklingen siger følgende: Indtil 1967 sker der en lønudvikling, der er klart til fordel for de bedst betalte af alle beskæftigede i forarbejdningsindustrien (først og fremmest de bedst betalte funktionærer). Lønudviklingen er således til ugunst for de produktive arbejdere; endvidere synes der at være tale om en nedgang i reallønnen for alle beskæftigede i industrien (se foregående tabel) omkring 1966-67. Endelig viser tallene for 1968-69 en stigende realløn og en stabilisering af medianlønnen, hvilket betyder, at de dårligst betalte arbejdere i hvert fald ikke

har haft en faldende realløn.¹⁾

Hvis vi forudsætter, at disse tal er korrekte og således giver et groft billede af lønudviklingen i de første fem år efter 1964, er det værd at bemærke et sammenfald mellem en stabilisering af real-lønnen (for de dårligste arbejdere på et betydeligt lavere niveau end i 1964) og en intensivering af den politiske kamp i 1967-68. Arbejderklassen reagerer over for den stadige forværring af levestandarden og er stærk nok til at gennemtvinge et, i hvert fald midlertidigt, stop i denne udvikling.

Det skal imidlertid understreges, at opposition mod regimet giver sig udslag på andre måder. På trods af skabelsen af et partisystem, i hvilket regeringspartiet ARENA altid er sikret et flertal i parlamentet, opstår der modsætninger også på dette felt: dele af borgerskabet accepterer ikke styrets økonomiske politik og dets ikke-konstitutionelle karakter. Som et resultat heraf bliver parlamentet en hæmsko for regimet, bl.a. giver dette sig udtryk i regimets repression over for parlamentsmedlemmer (incl. medlemmer af regeringspartiet). Afslutningen på denne udvikling bliver en midlertidig opløsning af parlamentet i december 1968 og en forstærket forfølgelse af både den væbnede opposition (byguerilla) og den "lovlige".²⁾

Jeg har her forsøgt en kortfattet analyse af regimets politik over for arbejderklassen i tiden frem til 1968-69; uden at jeg her skal gå videre med en analyse af netop lønpolitikken og reallønnens udvikling, vil det dog være på sin plads med et par enkelte bemærkninger herom. Data for reallønnens udvikling er yderst begrænsede (i hvert fald dem, som er offentliggjort), og forskellige studier fremviser forskellige resultater. Imidlertid synes én ting at kunne fastslås: stigningen i produktiviteten i den forarbejdende industri har været betragtelig efter 1969 (omkring 50% i São Paulo-industrien), samme statistik viser en realløns-stig-

1) Problematikken er behandlet af mange: José Serra, "El milagro económico brasileño, realidad o mito?", Revista Latinoamericana de Ciencias Sociales, no. 3 (1972); Francisco de Oliveira, "A Economia Brasileira: Crítica à Razão Dualista", Estudos CEBRAP no. 2 (1972); John Wells, "Distribution of Earnings, Growth and the Structure of Demand in Brazil during the 1960's", World development, vol. 2, no. 1 (Jan. 1974); Eduardo Matarazzo Suplicy, "Os caminhos da política salarial", Visão, 24. december 1975.

2) Se Georges-André Pietchter, op.cit., pp. 95-163.

ning på omkring 25%. Man skal ikke fæste alt for megen lid til disse aggregerede data, idet det ikke er muligt at skelne mellem forskellige grupper af arbejdere. Ud fra anden statistik kan den samme tendens aflæses, og det synes at stå klart, at en vis stigning i reallønnen har fundet sted i perioden efter 1969 og op til 1973/74.¹⁾ Dette skal blot fremhæves i denne sammenhæng for at slå fast, at der hermed intet er sagt om udbytningen. I en del analyser fremstår et fald i arbejdernes realløn som en hovedhjørneste i den brasilianske udviklingsmodel. Den kapitalistiske reproduktion i Brasilien er baseret på en overudbytning af arbejderklassen, og den åbner ikke op for en reel forbedring af arbejdernes levestandard.²⁾ Denne fortolkning bygger på den antagelse, at udbytningsraten afhænger af reallønnens størrelse (udbytningen stiger, når arbejderne "underbetales"). Det kan ikke benægtes, at frem til 1967-68 faldt arbejdernes realløn, men dermed er der ikke sagt noget om udbytningen af arbejderne, idet denne afhænger af stigningen i arbejdsproduktiviteten. Således kan man udmærket have en stigende udbytningsrate og en stigende realløn på samme tid, hvis arbejdsproduktiviteten stiger tilstrækkeligt i forhold til aflønningen af arbejdskraften. Dette punkt forekommer mig at være at største vigtighed, og en analyse af den økonomiske udvikling må netop tage sit udgangspunkt heri, og man må således lægge vægt på den kapitalistiske reproduktions ekspansive karakter.³⁾

I relation til en analyse af statens funktion og den politiske udvikling er det vigtigt at holde fast ved en sådan forståelse af kapitalismen, idet netop tesen om overudbytning indeholder visse konsekvenser med hensyn til arbejderklassens position i en fortsat kapitalistisk udvikling. F.eks. leder tesen frem til den konklusion, at arbejderne er producenter, men ikke konsumenter; den fortsatte udbytning leder til en forarmelse, og hermed skabes et potentiel for en revolutionær klasse. Imidlertid kommer tilhængere af denne tese hurtigt ind i det problem at skulle forklare, hvordan dele af

1) Conjuntura Economica, vol. 29, no. 12 (Dec. 1975).

2) Denne tese er først og fremmest udarbejdet af Ruy Mauro Marini.

3) Vedrørende en mere udførlig kritik af overudbytningstesen (subimperialisme) se min artikel i det kommende nummer af Ibero-Americana (Stockholm), vol. VI, no. 1 (maj 1976): "Brazilian Subimperialism. Myth or Reality".

arbejderklassen faktisk kan deltage i forbruget af "langvarige forbrugsgoder". Med hensyn til statens rolle vil der blive lagt vægt på, at den udøver en kontrol af lønninger og indkomstfordeling, som vil blive mere og mere til ugunst for arbejderne. Men forholdet er ikke så simpelt, idet man udmærket kan tænke sig den brasilianske stat agerende på anden vis (uden at der er tale om en anden form for stat eller regime).

I denne artikel er der lagt vægt på især lønpolitikken, men en række andre forhold må selvfølgelig også tages i betragtning. Hvor perioden frem til 1967-68 synes at være præget af en restriktiv lønpolitik, en restriktiv kreditpolitik til fordel for de store virksomheder og en generel accept af nødvendigheden af udenlandske investeringer, tilkommer der nye aspekter i samme tidsrum; netop disse bliver af større vigtighed efter 1967-68: udvikling af den finansielle sektor gennem en koncentration af bankerne, forøget statslig aktivitet i opbygningen af infrastruktur og skabelse af nye eksportsubsidier. Udviklingen af den finansielle sektor var yderst påtrængt, idet det brasilianske kreditsystem på ingen måde var blevet omstillet til en moderne industris behov. Generelt er der tale om en monopoliseringsproces (i den finansielle sektor kontrollerer staten bl.a. landets største bank, Banco do Brasil)¹⁾, hvor udenlandsk kapital og statslig kapital indgår i et tæt samarbejde.²⁾ Denne proces har i høj grad mødt modstand fra dele af den nationalt ejede industri, og det er iøvrigt betegnende for denne udvikling, at regimet netop omkring årene 1968-69 forstærker repressionen over for oppositionelle elementer inden for borgerskabet.

Hvor således forskellige mekanismer i relation til den økonomiske politik er sat i anvendelse, må det højdes for øje, at disse varierer med udviklingen i den internationale konjunktur og den nationale konjunktur. Der er ikke tale om fastholdelse af en bestemt og uforandret økonomisk politik, og ydermere vil borgerskabets interne modsætninger altid slå igennem i den økonomiske politik. Under den økonomiske afmatning i 1974-75, som bl.a. var forårsaget af enorme prisstigninger på visse importprodukter (e.g. olie; Brasilien må, trods egne og store olieforekomster, stadig importere en

1) For at undgå misforståelser: Banco do Brasil udfører normale bankfunktioner, mens Banco Central do Brasil er nationalbank.

2) Se bl.a. Maria da Conceição Tavares, Da Substituição das Importações ao Capitalismo Financeiro, 2. ed. (Rio de Janeiro: Zahar Editores, 1973)

stor del af den nødvendige olie), var det tydeligt, at oppositionspartiet MDB kunne finde støtte fra dele af borgerskabet.¹⁾

5. Afslutning

Når det således er blevet påpeget, hvordan den brasilianske stat gennem sin rolle i den kapitalistiske reproduktion har fremmet en monopolistisk udvikling, er det sket under visse forudsætninger: man kan ikke uden videre betragte denne statsintervention som værende til fordel for udelukkende den udenlandske monopolkapital, og staten som værende kompradorborgerskabets forlængede arm. Staten som organisation og relation, der udtrykker styrkeforholdene mellem klasserne, er gennemtrængt af klasse modsætninger, som disse har udviklet sig under den aktuelle konjunktur og i imperialismens aktuelle fase.²⁾ Således præsenterer den brasilianske stat ikke gennem sin funktionsmåde en ubrudt kontinuitet, men tværtimod er der tale om en kompleksitet af modsætninger (der bl.a. kommer til udtryk i den økonomiske politik).

Hvor regimets politik er undergået modifikationer og ændringer, synes der samtidigt at have tegnet sig visse tendenser. Interne modsætninger inden for magtblokken (=det samlede borgerskab) har skabt balancer og uligevægt mellem forskellige fraktioner, men resultatet i den aktuelle situation er kompradorborgerskabets hegemoni. Denne konklusion skal imidlertid ikke forlede os til at tro, at denne hegemoni ikke kan trues; specielt bliver den globale økonomiske konjunktur årsag til en større sårbarhed i den brasilianske kapitalismes ekspansion, hvis afhængigheden bliver en hæmsko for fortsat økonomisk vækst (hvad der er tendenser til i 1976). Uden at man skal undervurdere regimets styrke, kan denne sårbarhed få en dobbelt effekt, både som en direkte økonomisk krise og som en ideologisk krise. Det sidste kan være meget vigtigt for et regime, hvis økonomiske politik har haft en ideologisk funktion over for dele af borgerskabet i opposition: økonomisk politik med en resulterende høj vækst må jo være "rationel" i modsætning til enhver anden politik.³⁾

1) Bl.a. ved parlamentsvalget i efteråret 1974.

2) Nicos Poulantzas, op.cit., pp. 74-76.

3) Hermed er man tilbage i samme problem, som analyseret af Celso Lafér: regimets legitimitet.

Hvad angår den "brasilianske akkumulationsmodel" og statens rolle, må der lægges vægt på den udvikling af den kapitalistiske produktionsrelationer, der har fundet sted med en stigende deltagelse af udenlandsk kapital i den produktive industrisektor (og til en vis grad også i landbrugssektoren). Således må det fastholdes, at det essentielle i denne udvikling er den stigende produktivitet, som muliggør en øget udbytning. Enhver analyse af den brasilianske udvikling må tage sit udgangspunkt i dette forhold, og dette implicerer, at arbejderklassens integration i denne proces (e.g. som konsumenter) er mulig. Den modsatte opfattelse ("forarmelsesteorien") som stadig præsenteres af utallige, der arbejder med denne problematik, bygger kun på nogle "impressionistiske" (=idealistiske) antagelser om udbytning og kapitalistisk udvikling i Brasilien. En sådan opfattelse kan have alvorlige politiske konsekvenser for massernes organisering og kamp.

- Cardoso, Fernando Henrique, "El Modelo Político Brasilêno", Desarrollo Económico, vol. 11, no. 42-44 (Juli 1971-marts 1972).
- - - "Las Contradicciones del Desarrollo Asociado", Desarrollo Económico, vol. 14, no. 53 (April-juni 1974).
- Fiechter, Georges-André, Brazil since 1964: Modernization under a Military Regime (London: MacMillan, 1975).
- Göthner, Karl-Christian, "Zur Rolle der Staatsfinanzen in Brasilien", Lateinamerika, Rostock (Efterår 1973).
- Mauro Marini, Ruy, Subdesarrollo y revolución, 5. ed. (México d.f.: Siglo XXI, 1974).
- Meireles, José, "Notes sur le rôle de l'Etat dans le développement du capitalisme industrielle au Brésil", Critiques de l'économie politique, no. 16-17 (April-Sept. 1974).
- Mikkelsen, Vagn, Economic Policy in Brazil, 1956-61, mimeo. (Dissertation, University of Essex, 1975).
- Lafér, Celso, O Sistema Político Brasileiro: Estrutura e Processo. (São Paulo: Ed. Perspectiva, 1975).
- Oliveira, Francisco de, "A Economia Brasileira: Crítica à Razão Dualista", Estudos CEBRAP, no. 2 (1972).
- Poulantzas, Nicos, Les classes sociales dans le capitalisme aujourd'hui (Paris: Seuil, 1974).
- - - Diktaturernes krise (Kbh.: Forlaget Aurora, 1975).
- Simonsen, Mario Henrique, The Brazilian Model for Development, mimeo. (Paper præsenteret ved seminar på Canning House, London i juli 1973).

Hvad angår den "brasilianske akkumulationsmodel" og statens rolle, må der lægges vægt på den udvikling af den kapitalistiske produktionsrelationer, der har fundet sted med en stigende deltagelse af udenlandsk kapital i den produktive industrisektor (og til en vis grad også i landbrugssektoren). Således må det fastholdes, at det essentielle i denne udvikling er den stigende produktivitet, som muliggør en øget udbytning. Enhver analyse af den brasilianske udvikling må tage sit udgangspunkt i dette forhold, og dette implicerer, at arbejderklassens integration i denne proces (e.g. som konsumenter) er mulig. Den modsatte opfattelse ("forarmelsesteorien") som stadig præsenteres af utallige, der arbejder med denne problematik, bygger kun på nogle "impressionistiske" (=idealistiske) antagelser om udbytning og kapitalistisk udvikling i Brasilien. En sådan opfattelse kan have alvorlige politiske konsekvenser for massernes organisering og kamp.

- Cardoso, Fernando Henrique, "El Modelo Político Brasilêno", Desarrollo Económico, vol. 11, no. 42-44 (Juli 1971-marts 1972).
- - - "Las Contradicciones del Desarrollo Asociado", Desarrollo Económico, vol. 14, no. 53 (April-juni 1974).
- Fiechter, Georges-André, Brazil since 1964: Modernization under a Military Regime (London: MacMillan, 1975).
- Göthner, Karl-Christian, "Zur Rolle der Staatsfinanzen in Brasilien", Lateinamerika, Rostock (Efterår 1973).
- Mauro Marini, Ruy, Subdesarrollo y revolución, 5. ed. (México d.f.: Siglo XXI, 1974).
- Meireles, José, "Notes sur le rôle de l'Etat dans le développement du capitalisme industrielle au Brésil", Critiques de l'économie politique, no. 16-17 (April-Sept. 1974).
- Mikkelsen, Vagn, Economic Policy in Brazil, 1956-61, mimeo. (Dissertation, University of Essex, 1975).
- Lafér, Celso, O Sistema Político Brasileiro: Estrutura e Processo. (São Paulo: Ed. Perspectiva, 1975).
- Oliveira, Francisco de, "A Economia Brasileira: Crítica à Razão Dualista", Estudos CEBRAP, no. 2 (1972).
- Poulantzas, Nicos, Les classes sociales dans le capitalisme aujourd'hui (Paris: Seuil, 1974).
- - - Diktaturernes krise (Kbh.: Forlaget Aurora, 1975).
- Simonsen, Mario Henrique, The Brazilian Model for Development, mimeo. (Paper præsenteret ved seminar på Canning House, London i juli 1973).

Singer, Paul Israel, O "Milagre Brasileiro": Causas e Consequências (Sao Paulo: CEBRAP, 1972).

Tavares, Maria da Conceição, Da Substituição das Importações ao Capitalismo Financeiro (Rio de Janeiro: Zahar Editores, 1973).

Wells, John, "Recent Developments in Brazilian Capitalism", Bulletin of the Conference of Socialist Economists, (Vinter 1973).

- - "Distribution of Earnings, Growth and the Structure of Demand in Brazil during the 1960's", World Development, vol. 2, no. 1 (jan. 1974).

Marts 1976